

ERNST BLOCH, ENTRE NOSALTRES

Butlletí bio-bibliogràfic (I): Presència de Bloch (1885-1977) entre nosaltres en el centenari del seu naixement*

Josep Manuel UDINA I COBO

Gairebé desconegut entre nosaltres durant la seva llarga vida, amb la seva mort Bloch sembla haver guanyat una mena de carta de ciutadania peninsular.

Quan el 1974, ara fa ja més de deu anys, vàrem començar la preparació i elaboració de la nostra tesi doctoral sobre aquest filòsof, no eren certament moltes més de quatre les aportacions que sobre ell podien trobar-se en castellà¹; i tampoc no fou excessiva, l'any següent, la repercussió que entre nosaltres tingué el fet que l'autor d'*El principi esperança* complís noranta anys². Només a partir del 1977, amb ocasió de la seva mort, els articles

* El present estudi és part d'un conjunt de treballs d'investigació sobre Bloch fets amb el suport de la Fundació Jaume Bofill.

¹ No són nombroses les aportacions d'aleshores que hem pogut trobar i que, per tant, vàrem poder tenir a mà. Llur enumeració, tanmateix, no té aquí òbviament cap pretensió d'exhaustivitat: Justo PÉREZ DEL CORRAL, «Introducción a Bloch», *Convivium* 1968, núm. 26, pp. 7-38; Jürgen MOLT-MANN, «El principio esperanza y teología de la esperanza», apèndix de *Teología de la esperanza* (trad. A. P. Sánchez Pascual), Sígueme, Salamanca 1969, pp. 437-466 (es tracta d'un article publicat el 1963, incorporat després a l'obra); Lionel BLAIN, «Dos filosofías centradas en la esperanza: la de Gabriel Marcel y la de Ernst Bloch», *Concilium* (ed. cast.) 1970 (segon trimestre), pp. 380-388; Rogelio GARCÍA MATEO, «Ernst Bloch, filósofo de la esperanza», *El Ciervo* 1970, núm. 193, p. 15; José GÓMEZ CAFFARENA, «La esperanza como principio», *Pensamiento* 27 (1971), pp. 377-398, i Nemesio GONZÁLEZ CAMINERO, «Ernesto Bloch», *Gregorianum* 54 (1973), pp. 131-177. Tampoc, òbviament, no hem pres aquí en consideració els següents tres tipus d'aportacions. En primer lloc, el d'obres que tracten de Bloch solament entre altres diversos pensadors; així, per exemple: Josef PIEPER, *Esperanza e historia*, Sígueme, Salamanca 1968. En segon lloc, el de les simples notes de recensió; aquest fóra el cas, d'entre altres, de les recensions que de *Subjecte-objet* havien fet Nemesio GONZÁLEZ CAMINERO (*Gregorianum* 45 [1964], pp. 185 s.) o A. P. SÁNCHEZ PASCUAL (*Revista de Filosofía* 1964, núm. 23), de les que d'*Avicenna i l'esquerra aristotèlica* havien fet R. SÁNCHEZ (*Aporía* 1966, núm. 2), M. R. PLATON (*Sefarad* 1967, núm. 67) o A. FELICE (*Cultura Universitaria* 1968, pp. 98 s.), o de la que d'*Ateisme en el cristianisme* havia fet Justo PÉREZ DEL CORRAL, *Razón y Fe* 1968, núm. 851, pp. 492-495). D'aquest darrer autor hom podria així mateix citar la breu nota sobre «Ernst Bloch», publicada en el diari *Madrid* (8. VII. 1970) com a exemple d'un tercer tipus d'aportacions que tampoc no podem aquí tenir en compte. Diguem finalment també que el present article mai no farà referència a les publicacions *sudamericanes* en castellà.

² Deixem aquí de banda l'òbvia repercussió que l'aniversari blochià tingué a l'Alemanya Federal (com l'havia tinguda també la commemoració dels vuitanta anys de Bloch una dècada abans). Per posar-ne, tanmateix, un exemple d'un altre país, recordem que els noranta anys del filòsof foren ocasió a França de la preparació d'un interessant volum col·lectiu

i els llibres sobre Bloch en castellà poden començar a agrupar-se en llistes d'una mínima consideració³; la qual cosa resta encara lluny de poder afirmar-se pel que fa al català⁴. Quelcom de semblant pot dir-se també en relació a les traduccions entre nosaltres d'obres de Bloch. Llevat de l'atípic (i de ben curiosa història!) publicació castellana, el 1949, del volum hegelian de Bloch (*El pensamiento de Hegel*, reeditat el 1982 —en versió revisada i ampliada— com a *Sujeto-objeto*), tan sols altres dues obres blochianes (*Avicena y la izquierda aristotélica* i *Thomas Münzer, teólogo de la revolución*) havien estat traduïdes a aquesta llengua en els anys seixanta⁵. Les traduccions en castellà de Bloch comencen, en canvi, a tenir volum i importància a partir també del 1977, any en el qual apareix el primer dels tres volums d'*El principio esperanza*⁶; i a aquesta obra fonamental, n'han se-

d'homenatge: *Utopie-marxisme, selon Ernst Bloch* (ed. Gérard Raulet), Payot, París 1976, 332 pp.; i hom pot també considerar almenys indirectament com a homenatge blochià el Col·loqui fet a Cerisy-la-Salle (del 23 de juliol al primer d'agost del 1975), les Actes del qual aparegueren posteriorment amb el títol *Le discours utopique* (eds. Maurice de Gandillac i Catherine Piron), Union Générale d'Éditions, París, 1978, 446 pp. Entre nosaltres, en canvi, l'única iniciativa que hi hagué —promoguda per l'Institut Fe y Secularidad de Madrid— no pogué, finalment, realitzar-se. Potser en foren fruits tardans els posteriors articles de José Antonio GIMBERNAT: «La crítica de la religión de Ernst Bloch», *Proyección* 1976, núm. 103, pp. 288-296 (inclòs més tard a *Taula de Canvi*, setembre de 1977), i «Introducción a Ernst Bloch. Un filósofo marxista», *Sistema* 1977, núm. 20, pp. 53-66 (recollit després en el volum col·lectiu *En favor de Bloch*, Taurus, Madrid 1979, pp. 29-47). Pel que fa als escassos articles commemoratius d'aleshores, en castellà o, encara més escassos, en català, en són bona mostra (ni que sigui per llur mateixa brevetat), respectivament, el de Rogelio GARCÍA MATEO, «Ernst Bloch, un neomarxista que "cree" en la esperanza», *El Ciervo* 1975, núm. 265-266, pp. 28 s., i el de Lluís DUCH, «Ernst Bloch, noranta anys», *Serra d'Or* 1975, pp. 459 s.

³ No és aquest, tanmateix, el lloc d'oferir cap inventari de títols. Pel que fa als castellans, en farem explícita referència als més destacats en la darrera part d'aquest article, tot limitant-nos, però, a títols de llibres; dels catalans, en canvi, citarem no sols articles, sinó també altres aportacions menors (atesa l'escassetat de títols).

⁴ Llevat de les nostres pròpies aportacions, el que ha estat publicat en català sobre Bloch no supera probablement els tres o quatre títols, ni altres tants autors.

⁵ Respectivament, el 1966 i el 1968.

⁶ Els volums II i III apareixen el 1979 i el 1980, respectivament. El traductor castellà, Felipe González Vicén, s'avançava així a la trad. fr. de la mateixa obra (*Le principe espérance*), el vol. I de la qual havia vist la llum el 1976, mentre que el vol. II no apareixeria fins al 1982 i el vol. III continua encara en curs de publicació.

guit d'altres tres: *Derecho natural y dignidad humana*, el 1980, *El ateísmo en el cristianismo*, el 1983, i *Entremundos en la historia de la filosofía*, el 1984⁷. Pel que fa al català, cal només referir-se a *La filosofía del Renacimiento* (que no correspon sinó a sols una part del volum citat en darrer terme) i a l'antologia *L'arc utopia-matèria i altres escrits*, d'aparició simultània a la del present article⁸.

Hom no pot dir, el 1985, que als cent anys del seu naixement sigui Bloch un desconegut entre nosaltres; ben altrament al que hom podia i havia de dir encara no fa deu anys. Fóra, doncs, perfectament aplicable a Bloch —tan amic, ell, de recórrer a metàfores evangèliques— aquella frase de Jesús que diu: «si el gra de blat no mor, resta tot sol; si mor, en canvi, lleva molt de fruit»⁹; una frase, d'altra banda, l'aplicació de la qual mai no podria semblar inadequada en relació a un pensador tan convençut com Bloch d'una utopia mai encara no realitzada enlloc, mai encara no feta present del tot en aquest món¹⁰. En qualsevol cas, com deïem, la mort ha significat per al nostre autor una mena de carta de ciutadania, de dret a l'existència entre nosaltres.

I és per això que sembla oportú de commemorar el centenari del seu naixement (centenari, d'altra banda, tan poc llunyà de la seva mateixa mort, als noranta-dos anys: ara en fa, doncs, vuit!) amb una

⁷ Les tres obres han estat traduïdes per sengles bons coneixedors de la producció blochiana: el ja esmentat Felipe González Vicén, José Antonio Gimbernat Ordeig i Justo Pérez del Corral. A tots ells haurem de referir-nos, en la tercera part d'aquestes pàgines, en relació a llurs aportacions en castellà sobre Bloch.

⁸ D'ambdós llibres hom parlarà òbviament amb més detenció al llarg d'aquestes pàgines.

⁹ *Jn.* 12: 24.

¹⁰ És prou simptomàtic que, com a cloenda mateixa de la seva obra fonamental, *El principi esperança*, Bloch hagi volgut deixar el següent enunciat: «L'arrel de la història és tanmateix l'home que treballa, que crea, que transforma i deixa enrere el que està donat. Si l'home es comprèn a si mateix i fonamenta el que és seu, sense estranyament ni alienació, en una real democràcia, aleshores sorgirà en el món allò que a tots ens resplesceix de nens, però on ningú mai no ha estat encara: llar pàtria» (Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung*, vol. 5 de la *Gesamtausgabe*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1959, p. 1628; trad. cast.: Felipe González Vicén, *El principio esperanza*, Aguilar, Madrid 1980, III, p. 501. En endavant, quan citem la *Gesamtausgabe* de les obres de Bloch ens limitarem a afegir la sigla GA després del títol de què es tracti, seguida del número del volum corresponent i, entre parèntesi, de l'any de la seva publicació inicial per Suhrkamp).

ullada a la presència i a l'ascendència que entre nosaltres tenen precisament avui tant l'obra com el pensament blochians: és a dir, la vigència que avui té entre nosaltres la persona de Bloch. El present article haurà, doncs, de tenir tres parts. En primer lloc, caldrà que es refereixi —ni que sigui breument i esquemàtica— a la mateixa persona històrica de Bloch, a la seva pròpia biografia. En segon lloc, haurà de presentar —ni que sigui a manera de simple butlletí bibliogràfic— l'extensa producció escrita del filòsof, amb el benentès que això comportarà una particular atenció a les traduccions que han estat fetes entre nosaltres (en castellà i francès, a més de català, òbviament; indirectament també en altres llengües afins a nosaltres, com és ara l'italià o àdhuc l'anglès). Finalment, hi haurà una presentació —a manera d'elemental recensió crítica— de les més importants o més significatives aportacions que entre nosaltres (o també en altres llengües no peninsulars) han estat fetes els darrers anys sobre el pensament blochià.

Hom pot, doncs, considerar aquestes pàgines com a aportació fonamentalment *bibliogràfica* (com a panoràmica de títols tant *de* Bloch com *sobre* ell). Tanmateix —hom ho podrà comprovar fàcilment—, el present article vol ésser quelcom més que una simple aportació bibliogràfica, sempre tan freda i com impersonal; vol ésser, més aviat, càlida presentació —que de cap manera mai no pretindrà deixar d'ésser *personal*— de la presència, de la incidència i del ressò que té avui Bloch entre nosaltres. Vol ésser, dit altrament, testimoniatge de l'actual vigència entre nosaltres d'aquell pensador, el centenari del naixement del qual commemorarem en guany¹¹.

A. ERNST BLOCH (1885-1977)

Nascut a Ludwigshafen (Palatinat), el 8 de juliol del 1885, Ernst Bloch era fill únic d'una burgesa família jueva. A més de filosofia —sota la direcció de Theodor Lipps (1851-1914)—, estudià a la Universitat de München també música i física;

¹¹ En certa manera, les pàgines que segueixen són una ampliació i reelaboració de l'article que, com a homenatge amb ocasió de la mort de Bloch, vàrem publicar anys enrere: Josep Manuel UDINA, «Ernst Bloch (1885-1977) en el año de su muerte. Bibliografía blochiana 1977», *Actualidad Bibliográfica* 1978 (juny), pp. 60-91.

es llicencià en Filosofia el 1905 i anà a la Universitat de Würzburg, on el 1908 presentà la seva tesi doctoral —dirigida per Oswald Külpe (1862-1915)— sobre Heinrich Rickert (1863-1936) i el problema contemporani de la teoria del coneixement¹². Primer a Berlín i després, el 1912, a Heidelberg, s'introduí en els cercles intel·lectuals de Georg Simmel (1858-1918) i de Max Weber (1864-1920), respectivament; d'entre les amistats que hi féu, val a destacar la de Margaret Susman (1872-1966), primer, i sobretot la de György Lukács (1885-1971), després. Amb aquest darrer s'afermaren en actituds polítiques radicals, de signe més aviat anarquista, i alhora reforçaven llur formació teòrica amb l'estudi, en comú, tant del marxisme com de Hegel. En qualsevol cas, llurs actituds mai no deixaren en aquell temps de restar obertes a les més diverses manifestacions històriques del fenomen cultural (art, literatura, etc.); i fou precisament la diversa valoració que ambdós amics feren d'un fenomen com el de l'expressionisme el que anys més tard hauria de significar un primer pas en la progressiva separació mútua: tant pel que fa a les discrepàncies teòriques i doctrinals, i de posicions pràctico-polítiques, com al refredament de llur mateixa amistat. Artista era, d'altra banda, la jove escultora —originària de Riga— Else von Stritzky, amb la qual es casava Bloch el 1913 a Garmisch.

L'esplèndid entorn d'aquesta localitat alpina és precisament el més adequat enquadrament per als primers esbossos —que Bloch redacta efectivament allà— d'aquella filosofia de l'utòpic, de l'encarno-esdevingut i de l'encarno-conscient que no sols es tematitzen per primera vegada en l'*Esperit de la utopia*, l'obra amb què l'autor es donà a conèixer definitivament el 1918 al públic intel·lectual, sinó que alhora caracteritzen tota la seva aportació filosòfica¹³. Però entre aquells primers esbossos i la publicació d'aquella primera gran obra, o àdhuc entre l'inici de la seva redacció a l'abril del 1915 i l'acabament d'aquesta al maig del 1917, s'ha esdevingut també un fet que haurà d'ésser com essencial per a tota la resta de la biografia de Bloch:

el de l'exili. Bloch, en efecte, s'haurà exiliat ell mateix a Suïssa el 1917, per tal d'aconseguir defugir d'ésser cridat a files i prendre part activa en una guerra —la del 1914— que ell sols veu com a imperialista i injustificable; i més endavant, als anys trenta, haurà d'exiliar-se de nou, fugint aleshores del nazisme, i serà en aquest segon exili —de més de quinze anys de durada— que sorgirà i anirà cobrant forma l'obra fonamental de Bloch: *El principi d'esperança*. L'exili d'ara, tanmateix, no supera gairebé els quinze mesos: al llarg d'ells Bloch no sols ha pogut acabar la seva primera obra, sinó que ha vibrat d'entusiasme amb el triomf de la revolució soviètica i ha cregut finalment que la revolució estava a punt de triomfar a Alemanya de la mà dels espartaquistes; i és en l'esperança i la il·lusió que el moviment encapçalat per Rosa Luxemburg (1871-1919) havia d'aportar a Alemanya un futur realment nou que Bloch retorna al seu país a la darreria del 1918. Els notables punts d'afinitat ideològica que hom pot trobar entre aquest i aquella, no menys que la desil·lusió del fracàs de la revolta espartaquista al gener següent i la indignació per la mort dels seus dirigents (ajusticiats sense judici previ), expliquen la ressentida actitud crítica envers la realitat social de l'Alemanya de la postguerra que Bloch adoptarà en endavant i de la qual porta bon testimoniatge l'activitat literària a què es dedica el nostre pensador amb mantinguda intensitat, tant en forma d'articles com mitjançant la publicació de llibres (alguns d'ells, simple recull en part d'articles o aportacions escrites similars): així, *Thomas Münzer, teòleg de la revolució*, el 1921, i així també *A través del desert* i la corresponent segona versió —notablement transformada— d'*Esperit de la utopia* (dedicada a Else, que havia mort prematurament el 1921), el 1923¹⁴; així, finalment, *Petjades*, el 1930, i sobretot *Herència d'aquesta època*, el 1935.

Amb aquest darrer títol entrem, però, en tot un altre capítol de la biografia blochiana: el de l'en-

¹² Inicialment exclosa de la *Gesamtausgabe*, de la tesi (publicada l'any següent a Ludwigshafen) n'han estat finalment recollides algunes parts en el darrer volum, complementari, *Tendenz-Latenz-Utopie*, GA 17 (1978), pp. 55-107.

¹³ Com hem fet des d'un principi, ens referim sempre a les obres de Bloch per la traducció catalana de llurs títols, bé que cap dels volums de la *Gesamtausgabe* no ha estat traduït a aquesta llengua.

¹⁴ A *Durch die Wüste. Kritische Essays (A través del desert. Assaigs crítics*, Berlín 1923) hom farà referència, més endavant, a partir de la segona versió, també del 1923, d'*Esperit de la utopia*, per tal com la reelaboració d'aquesta obra venia exigida per la publicació d'aquella. L'homenatge de Bloch a Else, en dedicar-li la segona versió de la seva primera obra, ha estat completat en la *Gesamtausgabe* en ésser-hi inclòs finalment (a *Tendenz-Latenz-Utopie*, GA 17 [1978], pp. 11-50) el diari íntim que el filòsof redactà els mesos immediatament posteriors a la mort de la seva esposa.

frontament de Bloch amb el nacionalsocialisme. Envers ell —ni que fóra en forma de simple «perill» hitlerià— el nostre pensador mostrà una sensibilitat extraordinàriament desperta i àdhuc profètica: una sensibilitat potser preparada per aquella ressentida actitud crítica envers l'Alemanya de postguerra i afavorida per l'entusiasme que Bloch sentia per la revolució leninista (Hitler sempre proclamà el més visceral anticomunisme); i, en qualsevol cas, una sensibilitat que certament contrasta amb la manca de sensibilitat que el filòsof mostrà, en canvi, anys després envers la nefasta derivació que dels ideals de la revolució d'Octubre suposà el stalinisme (processos de Moscou, purgues)¹⁵. L'extremat olfacte anti-nazi de Bloch s'havia manifestat ja per escrit el mateix 1924, quan el perill hitlerià era encara o almenys podia semblar cosa de purs somnis. I fins a tal punt la crítica blochiana del nacionalsocialisme s'havia anat accentuant que a ningú no pogué sorprendre la ferma reacció amb què Bloch s'enfrontà amb un article furiosament crític a Hitler, el mateix dia que aquest assolí el poder, al març del 1933¹⁶; sentenciat, Bloch hagué de fugir de nou cap a Suïssa. Però el seu serà ara un exili de successives etapes i de molt llarga durada: a Suïssa farà publicar el ja esmentat recull-testimoniatge sobre aquells temps de fermentació i sorgiment nazis, *Herència d'aquesta època*, el 1935; passarà també per Àustria, per França (1935-1936) i per Txecoslovàquia, d'on fugirà cap als Estats Units, el 1938, poc abans de la invasió alemanya d'aquell país europeu. Pel que fa a l'exili nord-americà, la gran Nova York, primer, la petita Marlboro, després (1940-1942), i finalment Cambridge (Mass.), seran llocs d'estada dels fugitius. Perquè Bloch no ha anat sol a l'exili: l'han acompanyat des d'un principi la seva esposa Karola Piotrkowska i el petit Jan Robert, tingut d'aquesta¹⁷. A ells precisament dedicarà el filòsof

¹⁵ Del que, als anys trenta, es deia dels camps de treballs forçats a Sibèria, per exemple, Bloch no dubtava a dir que eren pures calúmnies, propaganda capitalista-feixista antisoviètica. Vint anys trigà el filòsof a reconèixer el seu error.

¹⁶ L'enfrontament de Bloch amb el nazisme fou del tot correspost. Simbòlicament, si més no, el filòsof fou «eliminat» pel nacionalsocialisme quan, mesos més tard, foren públicament cremats els seus llibres, juntament amb els d'altres no menys il·lustres personalitats intel·lectuals: Freud, Kafka, Thomas Mann, etc.

¹⁷ Entre aquest nou matrimoni i el primer, amb Else, Bloch s'havia casat una altra vegada. Tanmateix, d'aquesta segona unió ben poca cosa coneixem: tan sols el nom d'ella i algun

tots els volums de la *Gesamtausgabe* que corresponen a obres publicades o bàsicament preparades i elaborades durant els anys d'exili (1933-1949)¹⁸. I serà la preparació i elaboració de noves aportacions el que faci gairebé exclusivament Bloch al llarg de la seva estada a Nord-amèrica. D'elles sortiran aleshores tan sols dues publicacions: *Llibertat i ordre. Panoràmica de les utopies socials*, el 1946 (llibre inclòs posteriorment com a monumental capítol 36 d'*El principi esperança*), i, en castellà, la monografia hegeliana de Bloch (*El pensamiento de Hegel*), definitivament coneguda més tard per *Subjecte-objecte*, el 1949¹⁹. En certa manera es tracta, doncs, de publicacions que resultaran haver estat fetes provisòriament: i això, no tant pel que fa a llur contingut (que no serà ja pràcticament tocat, o que, en ésser reelaborat de nou, mai no seran canvis fonamentals ni de fons el que hom li faci)²⁰. Diem provisoris al fet que un llibre es converteixi en capítol i que una traducció castellana aparegui en alemany després considerablement reelaborada. En qualsevol cas el que volíem subratllar és que tot el que Bloch fa, tot el que se li esdevé durant els anys del seu exili als Estats Units, sols té per a ell un caràcter provisoris: Bloch s'hi sent com fora de lloc, lluny de casa, en un país i entre unes gents que, malgrat haver-lo acollit, no pensen ni senten en llur majoria com ell, no viuen com ell de la convicció que l'utòpic —com a veritat i substància mateixa del real i de la història— passa necessàriament per la revolu-

detall més. Es deia Linda Oppenheimer i era pintora, i Bloch es casà amb ella el 1922. No sabem quan durà la unió ni per què es dissolgué.

¹⁸ Karola acompanyarà el filòsof tota la seva vida. A ella dedicà aquest els dos volums de la *Gesamtausgabe* que tenem com a centre comú de llur contingut la crítica del nazisme: el d'*Herència d'aquesta època* i el d'*Escrips polítics* (en el qual Karola és presentada com a «camarada moral i política»). També a ella dedicà Bloch el darrer dels seus volums, publicat pòstumament (*Tendenz-Latenz-Utopie*), amb la indicació: «A la meua esposa Karola, que salvà dels nazis l'home i l'obra». I també a ella havia dedicat el seu llibre hegelian *Subjecte-objecte*. Al seu fill, en canvi, dedicà la seva obra central, *El principi esperança*.

¹⁹ De l'atípica (i de ben curiosa història!) inicial publicació en castellà del llibre hegelian de Bloch, en parlarem en la segona part del present article.

²⁰ Sobre el tema vegeu Josep Manuel UDINA, «Al voltant de Hegel. Ernst Bloch, ben traduït al castellà (*Sujeto-objeto*, Fondo de Cultura Económico, Mèxic 1982)», *Enrahonar* 1984, núm. 7/8, pp. 166 s. i nn.

ció social, per la negació de la injustícia capitalista i, per la mateixa raó, per almenys una mena de reconeixement de la revolució leninista —i del seu rerafons teòric: l'aportació de Marx— com a signe, anticipació i primer esbós històric d'aquell utòpic; i evidentment ni Lenin ni Marx no eren aleshores precisament massa benvistos per molts (potser foren objecte de curiositat per a uns pocs) als Estats Units²¹.

Bloch només desitjava tornar a Alemanya. Però Alemanya era ara dues Alemanyas: ambdues demanaren a Bloch que hi tornés, i ell havia d'escollir-ne una. No importava haver nascut a Ludwigshafen, en l'aleshores Alemanya Occidental; Bloch, d'acord amb els seus ideals i les seves conviccions, escollí l'Alemanya Oriental, on aleshores semblava que podia realitzar-se aquell vell somni seu —el de la revolució social— esvaït amb el fracàs de la revolta del 1918. L'altra Alemanya, en canvi, no podia ésser sinó nova imatge del món i de la manera de sentir americano-capitalista. No és estrany que el nostre filòsof acceptés la invitació d'anar a Leipzig a ensenyar a la Universitat —la primera vegada que ho faria!— i que hi anés amb tota la il·lusió i amb tot el fervor revolucionari de què dona encara avui testimoniatge el discurs inicial que hi pronuncià el maig del 1949: *Universitat, marxisme, filosofia*²². En els sis primers anys de Leipzig, Bloch coneix una mena de «lluna de mel» amb el partit que detenta (i com més va més ho farà amb exclusivitat i dogmatisme, bé que inicialment no ho sembli) el poder en l'Alemanya Democràtica; tanmateix, ni aleshores mai no accepta Bloch d'ingressar en el partit. El filòsof crea al seu entorn tot un moviment intel·lectual, imparteix cursos d'Història de la Filosofia —en els quals no dubta a parlar dels grans pensadors medievals, i es complau, així mateix, a revalorar la massa fàcilment oblidada filosofia del Renaixement—; crea (el 1953) la revista filosòfica *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* i, sobretot, es dedica a la doble tasca de publicar i preparar materials de futures publicacions. Bloch, així, concerta la publicació al Berlín

Oriental de la seva immensa obra *El principi esperança*, bàsicament elaborada als Estats Units i que ara revisa i va anticipant, tot publicant-ne diversos capítols a l'esmentada revista; els volums I i II de l'obra apareixen el 1954 i el 1955. Anteriorment havien aparegut ja tant la versió reelaborada de *Subjecte-objecte. Il·lustracions entorn de Hegel* (1951), com els dos breus estudis filosòfico-biogràfics sobre *Avicenna i l'esquerra aristotèlica* (1952) i *Christian Thomasius, un savi alemany sense misèria* (1953)²³. D'altra banda, el 1955, amb ocasió dels seus setanta anys, Bloch és objecte dels corresponents volums d'homenatge no sols per part dels seus alumnes, sinó per part també dels més destacats ideòlegs del partit i de l'estat²⁴; i fins i tot és condecorat oficialment²⁵. La glòria, però, acabaria aleshores, i ensem canviarien del tot la sort del nostre filòsof i la seva situació en l'Alemanya Democràtica. El 1957, en efecte, s'ha esdevingut ja la repressió soviètica de la insurrecció hongaresa i el tarannà ideològic dominant és prou diferent al dels inicis dels anys cinquanta: el fascicle de la *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* dedicat l'any anterior a Hegel (amb un article de Bloch sobre «El problema de la separació d'Engels entre "mètode" i "sistema" en Hegel») ha estat impedit de sortir a distribució; Bloch i els seus col·laboradors han esdevingut com més va més sospitosos d'heterodòxia i els més íntims d'aquests col·laboradors han estat finalment arrestats i àdhuc condemnats a greus penes de presó i de treballs forçats. Exactament dos anys després dels homenatges oficials, Bloch és titllat —d'una manera també gairebé oficial— de revisionista, i hom li prohibeix de prosseguir la docència universitària, en tant que perillós per a la joventut²⁶. Seguiran anys de silenci absolut, en els quals, tanmateix, el filò-

²³ Ambdues aportacions passarien després a la *Gesamtausgabe* com a corresponents apèndixs de sengles volums: respectivament, el d'*El problema del materialisme* i el de *Dret natural i dignitat humana*.

²⁴ Els deixebles de Bloch publicaren una selecció d'escrits blochians: Ernst BLOCH, *Wissen und Hoffnung. Auszüge aus seinen Werken 1919-1955*, Berlín Oriental 1955. Vegeu també la miscel·lània *Festschrift. Ernst Bloch zum 70. Geburtstag* (dir. R. O. Groppe, Berlín Oriental 1955), totalment encomiàstica amb Bloch.

²⁵ El mateix 1955 Bloch rebia la Vaterländischer Verdienstorden in Silber.

²⁶ Era el mateix R. O. Groppe, que havia preparat i dirigit el *Festschrift* d'homenatge de 1955, qui es significava ara, tan sols dos anys més tard, com a crític implacable de Bloch.

²¹ Amb un cert puritanisme Bloch es mantindrà als Estats Units distant amb els cercles intel·lectuals del país; mai no deixarà de parlar sols en alemany en actes públics, ni exercirà treballs (llevat de la fundació d'una editorial en alemany). La seva esposa, en canvi, treballarà d'arquitecte tranquil·lament.

²² Cf. Ernst BLOCH, *Philosophische Aufsätze*, GA 10 (1969), pp. 270-291. Pel seu interès, l'aportació l'hem inclosa en la nostra antologia *L'arc utopia-matèria i altres escrits*.

sof continuarà la preparació i elaboració de noves obres.

Bloch mai no havia acceptat, abans, de callar; ni podia fer-ho ni sabia resignar-s'hi. Per això, quatre anys més tard, l'agost del 1961, tot just complerts els setanta-sis anys i aprofitant una estada a Bayreuth, decidirà de no tornar a l'Alemanya Democràtica. Acabava d'ésser confirmada aleshores la construcció del mur de Berlín. Bloch acceptava la invitació de la Universitat de Tübingen i s'instal·lava amb la seva família en el núm. 35 del carrer Im Schwanzer d'aquella ciutat. El filòsof hi restarà, dedicat alhora a la docència i sobretot a la preparació dels seus darrers escrits, fins a la seva mort, el 4 d'agost del 1977. ¿Fou aquest temps, per al nostre pensador, el d'un darrer exili en la seva vida?, ¿o simplement s'esdevingué com un retorn a casa, a la terra dels orígens —on germinaren fins i tot les primeres llavors de la seva filosofia de l'utòpic i de l'esperança—, per donar tranquil·lament els últims tocs a la immensa obra en què aquesta filosofia havia d'expressar-se definitivament? En qualsevol cas, els darrers anys de Bloch a Tübingen es deixen identificar amb la ininterrompuda aparició d'obres noves o de reedicions d'escrits ja publicats, però sobretot amb la definitiva configuració de la *Gesamtausgabe*, de l'edició de les seves obres completes. Llevat, en efecte, d'*El principi esperança*, amb què aquesta s'havia iniciat el 1959, tota la resta de volums apareixerà al llarg dels anys túbingsos (i el darrer d'aquests volums recollirà fins i tot aportacions en l'elaboració de les quals la mort sorprenué l'autor)²⁷. Ja des de Leipzig aquest havia, doncs, concertat la gran edició de les seves obres a Frankfurt del Main: segurament atesa la nova situació dels darrers anys a Leipzig i comprovada així mateix la lentitud i la dificultat que l'aparició del tercer i darrer volum d'*El principi esperança* experimentava en l'edició berlinesa; de fet, la publicació d'aquest volum coincidirà amb la publicació mateixa de tota l'obra en la *Gesamtausgabe* frankfurtesa, el 1959. I coincidint ja amb l'arribada de Bloch a Tübingen apareixeran també el volum *Dret natural i dignitat humana*, i el llibre, igualment fruit del treball dels

anys anteriors, *Vers una ontologia de l'encara-no-ésser*, a Leipzig, del mateix 1961, que seria després integrat a la *Introducció túbingsa a la filosofia* (inicialment publicada en dos toms, el 1963 i el 1964) en el corresponent volum homònim de la *Gesamtausgabe*, del 1970. Pel que fa a la resta dels volums d'aquesta edició de les obres completes, llur aparició mai no estarà exempta de sorpreses. En efecte, al costat de volums de recopilació, amb escrits ja publicats (almenys en part) anteriorment —com el volum d'*Escrits literaris* (1965), el d'*Escrits filosòfics* (1969) i el, diguem-ne, d'*Escrits polítics* (1970)—, apareixen els volums d'edicions que hauran d'ésser definitives d'obres abans ja publicades; però en ambdós casos Bloch mai no deixa de revisar ni de canviar, d'afegir-hi textos nous o bé noves correccions²⁸. Alhora apareixen altres volums amb obres encara inèdites que corresponen no únicament a materials ja antics, com és el cas del volum d'*El problema del materialisme, la seva història i substància* (1972) o del d'*Intermons en la història de la filosofia* (1977), que havia estat parcialment anticipat per la publicació de les *Lliçons entorn de la filosofia del Renaixement* (1972); els continguts d'un i altre volum de la *Gesamtausgabe* es remuntaven, respectivament, als darrers anys trenta o als primers anys cinquanta. A més d'aquestes obres, elaborades a partir de materials ja antics, hi ha també volums de les obres completes que corresponen a aportacions senzillament noves, com, per exemple, la d'*Ateisme en el cristianisme* (1968), anunciada des de feia ja molts anys, i sobretot la d'*Experimentum mundi* (1975), que hom pogué considerar com a regal d'aniversari que Bloch feia als seus noranta anys; però també hi ha aportacions noves en una o altra part del darrer (i, com a no previst abans, complementari) volum, aparegut pòstumament el 1978 sota el críptic i nogensmenys eloqüent títol *Tendenz-Latenz-Utopie*²⁹.

²⁸ Hom troba, en efecte, importants afegits o canvis, o simples correccions menors, en els següents volums (entre parèntesi consignem en cada cas l'any de la publicació definitiva precedit de la data de l'edició anterior, en relació a la qual hi ha hagut variacions): *El principi esperança* (1954-1955: 1959), *Subjecte-objecte* (1949, 1951: 1962), *Esperit de la utopia* (segona versió; 1923: 1964), *Thomas Münzer* (1921, 1962: 1969), *Petjades* (1930, 1959: 1969) i *Introducció túbingsa a la filosofia* (1961, 1963-1964: 1970).

²⁹ L'ambigüitat-ambivalència del títol original (que pot significar *Utopia de la tendència i de la latència* —utopia de la tendència latent o de la latència tendencial—, o bé simplement *Tendència, latència, utopia*) excusa la seva no traducció.

²⁷ Així, per exemple, l'intent blochià de reelaboració de les lliçons sobre Història de la Filosofia (publicades en el volum d'*Intermons en la història de la filosofia*), iniciat el 1977 i recollit com a cloenda mateixa de *Tendenz-Latenz-Utopie*, GA 17 (1978), pp. 399-417 («Configuracions de models en filosofia»).

Ernst Bloch era honorat el 1967 amb el Premi de la Pau que anualment concedeixen els llibreters alemanys³⁰. I el 1975 era investit Doctor *honoris causa* per la Universitat de la Sorbona. Si aquell premi reflectia el fet que Bloch hagués esdevingut a Alemanya Federal una mena de pensador prototípic per a molts moviments d'esquerra, aquest doctorat podia significar un reconeixement finalment internacional de la seva aportació filosòfica, que trobava un particular ressò en l'àmbit de les teologies més progressistes, com és ara el cas de l'anomenada teologia de la revolució o de l'alliberament. Es tractava si més no d'un reconeixement que també entre nosaltres trobava el mateix any expressió concreta. A la darrerria del 1975, Bloch era, en efecte, esperat a Espanya per a una sèrie de conferències, a les quals, però, s'hagué finalment de negar a assistir i participar a causa de les execucions —les darreres— que Franco dictava poc abans de morir; l'homenatge a Bloch aleshores preparat i així frustrat restà tanmateix ajornat, i tingué lloc finalment a Madrid el març del 1977, bé que ara sense la presència del filòsof³¹. Cinc mesos més tard moria Bloch. D'ell —de la seva vida, de la seva aportació a l'existència humana— ens ha quedat sobretot, com a testimoni i com a herència, la seva obra escrita: una obra, immensa, que ell mateix es curà fins al darrer dels seus dies de transmetre'ns definitivament en la seva *Gesamtausgabe*, però que certament no es redueix a ella.

B. LA GESAMTAUSGABE I EL CONJUNT DE LES OBRES DE BLOCH

I. L'edició de les obres completes (Gesamtausgabe)

Ni l'ordre d'aparició ni la mateixa ordenació numèrica, planificada d'entrada, dels diversos volums de la *Gesamtausgabe* de Bloch, no responen a cap lògica ni principi que mereixin particular respec-

³⁰ En l'acte celebrat en la Paulskirche de Frankfurt del Main, Bloch féu l'allocució titulada «Resistència i pau», editada el mateix 1957 i posteriorment recollida a *Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz*, GA II (1970), pp. 433-445, reelaborada. L'any anterior havien rebut el premi el cardenal Bea i el reverend Visser't Hooft; l'any següent ho rebia Leopold Sédar Senghor.

³¹ Cf. *En favor de Bloch*, Taurus, Madrid 1979, pp. 7 s.

te; i això, malgrat l'esforç que en certa ocasió féu l'autor per justificar la planificació a què responia aquesta l'edició de les seves obres completes³². No és estrany, tanmateix, que l'ordre d'aparició dels volums hagi estat de fet convencional, determinat circumstancialment³³. Més que sorprenent resulta, en canvi, que la mateixa planificació de l'edició no faci palès cap ordre mínimament raonable³⁴, la qual cosa, però (diguem-ho també aquí), no és del tot incoherent en un autor com Bloch, qui mai no sembla haver-se preocupat per establir un ordre prou convincent en la mateixa estructuració que, per exemple, fa de les seves obres en capítols³⁵. En qualsevol cas, això ens permet de presentar aquí sense més els volums de la *Gesamtausgabe* blochiana segons un ordre establert per nosaltres, amb independència de l'ordre tant de pu-

³² Ernst BLOCH, *Experimentum mundi*, GA 15 (1975), pp. 28-30 (trad. fr.: *Experimentum mundi*, Payot, París 1981, pp. 27 s.).

³³ Heus ací l'ordre d'aparició que de fet seguiren els volums de la *Gesamtausgabe* (en consignem el títol i, entre parèntesi, l'any de publicació i el número de volum): *El principi esperança* (1959, 5), *Dret natural i dignitat humana* (1961, 6), *Herència d'aquesta època i Subjecte-objecte* (1962, 4 i 8), *Esperit de la utopia*, segona versió de 1923 (1964, 3), *Escrits literaris* (1965, 9), *Ateisme en el cristianisme* (1968, 14), *Escrits filosòfics* i —apareguts simultàniament— *Petjades i Thomas Münzer* (1969, 10, 1 i 2), *Introducció tbinguesa a la filosofia i Escrits polítics* (1970, 13 i 11), *Esperit de la utopia*, edició de 1918 (1971, 16), *El problema del materialisme* (1972, 7), *Experimentum mundi* (1975, 15), *Intermons en la història de la filosofia* (1977, 12) i *Tendenz-Latenz-Utopie* (1978, 17 o complementari).

³⁴ Fins i tot aquesta planificació fou de fet modificada més d'una vegada. Així, el 1962 (cf. Ernst BLOCH, *Subjekt-Objekt*, GA 8, p. 527) era anunciada per a l'any següent l'aparició del volum 7 amb el títol *Geschichte und Gehalt des Begriffs Materie*, però el volum no aparegué fins al 1972 i amb un altre títol; també hi eren anunciats amb títols diferents dels definitius els volums 11 (aleshores *Politische Aufsätze*, després *Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz*) i 12 (aleshores *Leipziger Vorlesungen zur Geschichte der Philosophie*, després *Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte*). Així mateix, hom hi preveia (*ibid.*) com a volum 14 el que posteriorment serien dos volums (el 14 i el 15), reunits aleshores sota el sorprenent títol *Experimentum Mundi. Religion des Exodus und des Reiches. Zentren der Logik und Metaphysik*; en canvi, hom no havia ni previst el volum 17 (presentat finalment, per tant, com a «complementari»).

³⁵ Vegeu, per exemple, el conjunt de capítols de la part II d'*El principi esperança*, la part més fonamental (almenys atès el seu títol: «Fonamentació»), si no la més important de l'obra. Com a tal fonamentació, hom en podria esperar un ordre de successió dels capítols i de llurs corresponents temes si més no fàcilment discernible i entenedor. Ni de lluny, però, no és així.

blicació com de planificació d'aquests volums.

El criteri de la nostra ordenació i presentació és bàsicament cronològic: intenta reflectir el més fidelment possible el mateix ordre en què foren successivament elaborades (i, en molts casos —bé que no en tots—, consegüentment publicades) les obres de Bloch. Si més no, aquest criteri té l'avantatge que no ha de justificar-se d'entrada, car respon a la lògica mateixa dels fets; l'esforç d'includible justificació es reduirà als casos que una tal correspondència sigui discutible³⁶. D'altra banda, l'ordre cronològic fa joc amb la mateixa presentació biogràfica que acabem de fer³⁷.

Ernst BLOCH, *Gesamtausgabe der Werke in 16 Bänden*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1959-1978³⁸.

I-1. *Esperit de la utopia*: 1918/1923.

a) Versió original del 1918: *Geist der Utopie. Faksimile der Ausgabe von 1918* (GA 16, Ffm. 1971), 445 pp.

³⁶ Així, en relació als volums «antològics»: els d'*Escrits filosòfics*, d'*Escrits literaris* i d'*Escrits polítics*, convencionalment junts en la *Gesamtausgabe* i que nosaltres separem.

³⁷ Tanmateix, l'ordenació cronològica dels volums és intranscendent per a la mateixa comprensió del pensament blochià, atès que aquest pertany a un filòsof el nucli més fonamental de l'aportació especulativa del qual roman radicalment invariable al llarg dels anys. No hi ha, doncs, de cap manera un «primer» i un «segon» Bloch (en el qual cas fóra important la cronologia de les seves obres).

³⁸ Les pàgines que segueixen són una mena de resum i anticipació d'una anàlisi molt més àmplia dels volums de la *Gesamtausgabe*, a la qual dedicarem un segon article complementari del present: «La *Gesamtausgabe* d'Ernst Bloch. *Ernst Bloch entre nosaltres*: Butlletí bio-bibliogràfic (II)». (Inicialment formava part del present article; la seva extensió exigí d'ajornar-ne la publicació; en el seu lloc incloem el següent doble llistat de les obres blochianes.) En el text farem en endavant ús de la sigla Ffm. (Frankfurt del Main), precedint l'any d'aparició del volum o de l'obra en qüestió (en les notes, tanmateix, continuarem amb el sistema consignat *supra* n. 10); i també ampliarem l'ús de la sigla GA (fins ara reservada a les notes) al text. Pel que fa a les traduccions, hi consignarem les versions —quan n'hi hagi— catalana (cat.), castellana (cast.) i francesa (fr.); si no n'hi ha cap, consignarem la trad. italiana (it.) o anglesa (angl.), si n'hi ha. Després del títol, en català, de cada volum de la GA, consignem sempre l'any (o anys) de l'edició original de l'obra o dels escrits corresponents. I sempre en nota farem referència a obres consignades en el següent apartat (*infra* II) que aportin informació complementària sobre el volum de què es tracta. En aquest següent apartat (II) remetrem alhora al present apartat (I-1, I-2, etc.) i als volums en ell consignats.

b) Segona versió, del 1923 (nova reedició, revisada i modificada): *Geist der Utopie. Neuauflage der zweiten Fassung von 1923* (GA 3, Ffm, 1964), 352 pp³⁹.

Trad. fr.: *L'esprit de l'utopie* (trad. Anne-Marie Lang i Catherine Piron-Audard), Gallimard, París 1977, 344 pp.

I-2. *Thomas Münzer, teòleg de la revolució*: 1921. *Thomas Münzer als Theologe der Revolution. Ergänzte Ausgabe* (GA 2, Ffm. 1969), 230 pp. Trad. cast.: *Thomas Münzer, teólogo de la revolución* (trad. Jorge Deike Robles), Ciencia Nueva, Madrid 1968, 262 pp. (amb les notes de la trad. fr.). Trad. fr.: *Thomas Münzer, théologien de la révolution* (trad. i notes, Maurice de Gandillac), Julliard, París 1964.

(En ambdós casos es tracta, tanmateix, d'una versió de la reedició que del llibre fou feta el 1962, la qual reedició fou ampliada —sobretot, amb dos apartats o capítols finals— en la GA.)

I-3. *Petjades*: 1930.

Spuren. Neue, erweiterte Ausgabe (GA 1, Ffm. 1969), 220 pp.

Trad. fr.: *Traces* (trads. Pierre Quillet i Hans Hildebrand), Gallimard, París 1968, 246 pp. (Versió de la reedició que del llibre fou feta el 1959, la qual reedició fou ampliada —amb una vintena d'epígrafs o capítols— en la GA)⁴⁰.

I-4. *Herència d'aquesta època*: 1935.

Erbschaft dieser Zeit. Erweiterte Ausgabe (GA 4, Ffm. 1962), 415 pp. (edició ampliada).

Trad. fr.: *Héritage de ce temps* (trad. i notes, Jean Lacoste), Payot, París 1978, 390 pp⁴¹.

I-5. *Escrits polítics* (més literalment: *Mesures polítiques, època de pest, temps anterior a la revolució del 1848*): datables entre 1902 i 1970.

Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz (GA 11, Ffm. 1970), 49 pp⁴².

I-6. *Escrits filosòfics* (literalment: *Escrits filosòfics entorn de la fantasia objectiva*): datables entre 1902 i 1968.

Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie (GA 10, Ffm. 1969), 634 pp.

³⁹ Cf. *infra* II 2 (*Durch die Wüste*).

⁴⁰ De l'únic capítol autobiogràfic que l'obra inclou, n'hi ha trad. cat. en l'antologia consignada *infra* II 41.

⁴¹ Cf. *infra* II 5 («Originalgeschichte des Dritten Reichs»).

⁴² Cf. *infra* II 4 (*Vom Hasard zur Katastrophe*).

I-7. Subjecte-objecte. Il·lustracions entorn de Hegel: 1949/1951.

Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel (GA 8, Ffm. 1962), 525 pp. («Edició ampliada» de la segona —i única publicada íntegrament en alemany— versió, del 1951, d'un primer original, del 1949, sols aparegut íntegrament en traducció castellana)⁴³.

Trad. cast.: *El pensamiento de Hegel* (trad. Wenceslao Roces; versió de l'esmentat primer original), Fondo de Cultura Económico, Mèxic 1949, 470 pp; i *Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel* (trad. —abans esmentada— de W. Rocés, revisada i ampliada —d'acord amb l'edició definitiva de l'obra en la GA— per Guillermo Hirata, Justo Pérez del Corral y José Mª Ripalda), Fondo de Cultura Económico, Mèxic-Madrid 1982, 514 pp.

Trad. fr.: *Sujet-objet. Éclaircissements sur Hegel* (trad. Maurice de Gandillac), Gallimard, París 1977, 500 pp.

I-8. El principi esperança: 1954/1959.

Das Prinzip Hoffnung (GA 5, Ffm. 1959, XX + 1657 pp. (en dos toms, però un únic volum)⁴⁴.

Trad. cast.: *El principio esperanza* (trad. Felipe González Vicén), Aguilar, Madrid 1977 (vol. I: XXVIII + 456 pp.); 1979 (vol. II: 516 pp.) i 1980 (vol. III: 534 pp).

Trad. fr.: *Le principe espérance* (trad. Françoise Wuilmart), Gallimard, París 1976 (vol. I: 538 pp.); 1982 (vol. II: 580 pp.), i encara pendent d'aparició el vol. III.

(L'obra s'estructura en cinc grans parts, de les quals són recollides en ambdues traduccions: les parts I-III en el vol. I, la part IV en el vol. II, i la part V en el vol. III.)

I-9. Dret natural i dignitat humana: 1961.

Naturrecht und menschliche Würde (GA 6, Ffm. 1961), 367 pp⁴⁵.

Trad. cast.: *Derecho natural y dignidad humana* (trad. Felipe González Vicén), Aguilar, Madrid 1980, 332 pp.

⁴³ Sobre la publicació parcial (cinc primers i darrers capítols) en alemany d'aquest primer original, cf. *infra* II 5 («Die Selbsterkenntnis»). Per a altres informacions complementàries (sobre altres escrits de Bloch en relació a Hegel), cf. també *infra* II 8, 14, 23 i 34-35.

⁴⁴ Cf. també *infra* II 6 (*Freiheit und Ordnung*) i II 11-12 (altres edicions d'*El principi esperança*). Del cap. 17 (de la part II) de l'obra, n'hi ha trad. cat. a l'antologia consignada *infra* II 41.

⁴⁵ Cf. *infra* II 10 (*Christian Thomasius*).

Trad. fr.: *Droit naturel et dignité humaine* (trad. i notes, Denis Authier i Jean Lacoste), Payot, París 1977, 330 pp.

I-10. El problema del materialisme, la seva història i substància (remuntable als anys 1936-1937): 1972.

Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz (GA 7, Ffm. 1972), 553 pp⁴⁶.

I-11. Intermons en la història de la filosofia (remuntable als anys 1950-1956): 1972/1976.

Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte. (Aus Leipziger Vorlesungen) (GA, Ffm. 1977), 341 pp⁴⁷.

Trad. cast.: *Entremundos en la historia de la filosofía* (trad. Justo Pérez del Corral), Taurus, Madrid 1984, 294 pp.

I-12. Introducció túbingsa a la filosofia: 1961-1964.

Tübinger Einleitung in die Philosophie. Neue, erweiterte Ausgabe (GA 13, Ffm. 1970), 381 pp⁴⁸.

I-13. Escrits literaris: d'entre 1913 i 1965.

Literarische Aufsätze (GA 9, Ffm. 1965), 581 pp.

I-14. Ateisme en el cristianisme. (Entorn de la religió de l'Èxode i del Regne): 1968.

Atheismus in Christentum. Zur Religion des Exodus und des Reichs (GA 14, Ffm. 1968), 362 pp.

Trad. cast.: *El ateísmo en el cristianismo. (La religión del Éxodo y del Reino)* (trad. José Antonio Gimbernat), Taurus, Madrid 1983, 268 pp.

Trad. fr.: *Lathéisme dans le christianisme* (trad. i notes, Éliane Kaufholz i Gérard Raulet), Gallimard, París 1978, 360 pp⁴⁹.

I-15. Experimentum mundi. (Pregunta, categories de l'esbrinament, praxi): 1975.

Experimentum Mundi. Frage, Kategorien des Herausbringens, Praxis (GA 15, Ffm. 1975), 270 pp.

Trad. fr.: *Experimentum mundi. Question, catégories de l'élaboration, praxis* (trad. i notes, Gérard Raulet), Payot, París 1981, 276 pp.

⁴⁶ Cf. *infra* II 9 (*Avicenna und die aristotelische Linke*).

⁴⁷ Cf. *infra* II 37 (*Vorlesungen zur Philosophie der Renaissance*).

⁴⁸ Cf. *infra* II 19 (*Philosophische Grundfragen*, Band I) i II 21 (*Tübinger Einleitung in die Philosophie*, I i II). Del cap. 21 de l'obra n'hi ha trad. cat. en l'antologia consignada *infra* II 41. Per a escrits diversos recollits en el volum, cf. també *infra* II 8, 15 i 22.

⁴⁹ Cf. també: Ernst BLOCH, *Ateismo nel cristianesimo* (trad. it. i introd., Francesco Coppelotti), Feltrinelli, Milà 1971 (fou l'única traducció existent de l'obra durant deu anys).

I-16. *Tendència-latència-utopia*⁵⁰: escrits datables entre 1902 i 1977.

Tendenz-Latenz-Utopie. Ergänzungsband zu GA (=GA 17, Ffm. 1978), 422 pp⁵¹.

II. Altres obres i escrits de Bloch

Complement de l'apartat anterior sobre la *Gesamtausgabe*, el present pretén d'especificar títols blochians més que anomenats, que, tanmateix, es perderen després dins d'altres obres més àmplies. Vol, en segon lloc, recollir traduccions d'articles o de parts d'obres de Bloch⁵². En tercer lloc, consignarà anticipacions editorials blochianes de volums de la *Gesamtausgabe* apareguts més tard. I, en fi, destacarà els reculls antològics de textos de Bloch⁵³.

1. *Kritische Erörterungen über Rickert und das Problem der modernen Erkenntnistheorie*, Ludwigs-hafen 1909. Tesi doctoral, presentada a Würzburg el 1908, sobre Rickert i el problema de la teoria moderna del coneixement; en són recollides unes cinquanta pàgines a *Tendència-latència-utopia* (I-16, pp. 55-107).

2. *Durch die Wüste. Kritische Essays*, Berlín 1923. Reedició: *Durch die Wüste. Frühe kritische Aufsätze* («A través del desert. Primers escrits crítics»), Suhrkamp (edition suhrkamp 74), Ffm. 1964, 148 pp. Part dels escrits de l'edició del 1923 eren epígrafs o capítols de la primera versió d'*Esperit de la utopia*, del 1918, els quals escrits no foren òbviament inclosos en la segona versió d'aquesta obra, del mateix 1923. Pel que fa a alguns dels escrits de la reedició del 1964, foren també recollits en el volum d'*Escrits polítics*.

3. «Aktualität und Utopie. Zur Lukács' Philosophie des Marxismus», *Der neue Merkur* 7 (1924), pp. 457-477. Escrit el 1924, ha estat inclòs després en I-6 (pp. 598-621), amb el nou subtítol: «Zu Lukács' *Geschichte und Klassenbewusstsein*», i

n'hi ha trad. it.: «Attualità e utopia. *Storia e coscienza di classe* di Lukács», en l'antologia de Laura BOELLA, *Intelletuali e coscienza di classe. (Il dibattito su Lukács 1923-1924)*, Feltrinelli, Milà 1977, pp. 148-167.

4. *Vom Hasard zur Katastrophe. Politische Aufsätze aus den Jahren 1934-1939* («De l'atzar a la catàstrofe. Escrits polítics dels anys 1934-1939»), Suhrkamp (edition suhrkamp 534), Ffm. 1972, 450 pp. Selecció i edició de Volker Michels, oferta al públic com a resposta polèmica a la manipulació que d'alguns dels seus escrits polítics havia fet Bloch en publicar-los en la GA; el volum inclou un estudi final d'Oskar Negt.

5. «Originalgeschichte des Dritten Reiches», *Das Wort*, 1937, núm. 12 (desembre), pp. 54-73. Inclòs alhora en I-4 (pp. 126-152) i en II-4 (pp. 291-318); n'hi ha trad. cast. (sobre el text d'*Escrits polítics*): «Aportaciones a la historia de los orígenes del Tercer Reich», en el recull d'Arnhelm NEUSÜSS, *Utopia* (trad. María Nolla), Barral, Barcelona 1971, pp. 103-125.

6. *Freiheit und Ordnung. Abriss der Sozialutopien*, Aurora, Nova York 1946. Inclòs després com a immens capítol 36 de I-8 (pp. 547-729; trad. cast. cit., vol. II, pp. 33-194, i trad. fr. cit., vol. II, pp. 36-216); és una exposició interpretativa, típicament blochiana, de la història de les utopies socials.

7. «Die Selbsterkenntnis. (Aus Erläuterungen zu Hegel)», *Sinn und Form* 1 (1949), fascicle 3, pp. 5-36. Es tracta dels cinc primers i del darrer dels capítols o epígrafs de la primera versió de I-7, l'original de la qual sols aparegué íntegrament en la trad. cast. (*El pensamiento de Hegel*).

8. «Das Faustmotiv in der *Phänomenologie des Geistes*», *Die neue Welt* (Sondernheft zu neuen Ufern), 1950. Inclòs en I-12 (pp. 63-84), n'és oferta trad. cat. en l'antologia consignada *infra* II 41.

9. *Avicenna und die aristotelische Linke*, Berlín 1952. Inclòs després en I-10 (pp. 479-546); n'hi ha trad. cast.: *Avicena y la izquierda aristotélica* (trad. Jorge Deike Robles), Ciencia Nueva, Madrid 1966, 117 pp.

10. *Christian Thomasius, ein deutscher Gelehrter ohne Misere* («C. T., un lletraferit alemany sense misèria»), Aufbau, Berlín 1953. Inclòs en I-9 (pp. 315-356; trad. cast. cit., pp. 285-321, i trad. fr. cit., pp. 281-317).

⁵⁰ Cf. *supra* n. 29.

⁵¹ A destacar del volum: el diari íntim de Bloch (1921-1922; cf. *supra* n. 14), i la cinquantena de pàgines de la tesi doctoral (cf. *supra* n. 12). El volum és d'«escrits diversos».

⁵² Sempre segons l'ordre (cf. *supra* n. 38): trad. cat., cast. i fr., si n'hi ha; si no, trad. it. o angl., si n'hi ha.

⁵³ Hi aniran precedits de la indicació: (Antologia). Sobre remissions a l'apartat anterior (I-1, I-2...), cf. *supra* n. 38.

11. *Das Prinzip Hoffnung*, Aufbau, Berlín 1954 (vol. I: parts I-II i caps. 1-22 d'*El principi esperança*); 1955 (vol. II) i 1959 (vol III: part V i caps. 43-55). L'edició de l'obra en la GA presenta lleugeres variants respecte d'aquesta.

12. Edicions especials d'*El principi esperança*: a) *Das Prinzip Hoffnung* (Wissenschaftliche Sonderausgabe in drei Bänden), Suhrkamp, Ffm. 1967, 1658 pp., en tres toms; b) *Das antizipierende Bewusstsein*, Suhrkamp (edition suhrkamp 585), Ffm. 1972, 350 pp. (inclou, únicament i íntegrament, la part II de l'obra: caps. 9-22).

13. (Antologia) *Wissen und Hoffen. (Auszüge aus seinen Werken 1919-1955)*, Festgabe zum 70. Geburtstag (eds. W. Harich, W. Janka i M. Schröder), Berlín 1955.

14. «Ueber die Trennung von Hegel "Methode" und "System", samt einigen Folgen», *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 1956, número monogràfic sobre Hegel que no arribà tanmateix a ésser distribuït per problemes de censura. De l'escrit —inclòs alhora a I-6 (pp. 461-481) i II-34 (pp. 49-69)— n'hi ha trad. it. en l'antologia: Ernst BLOCH, *Dialectica e speranza* (trad. Giancarlo Scorza), Vallecchi, Florència 1967, pp. 39-61; la versió correspon al text original, amb el qual divergeix en alguns punts el text dels *Escrits filosòfics*.

15. *Differenzierungen im Begriff Fortschritt*, Berlín 1957. Conferència de 1955. Del text —inclòs en I-12 (pp. 118-147)— n'hi ha trad. it. en l'esmentada antologia *Dialectica e speranza*, ed. cit., pp. 1-38.

16. «Processus et structure», *Entretiens sur la notion de genèse et de structure*, Cerisy-Lassalle, París 1959 (2^a ed., 1965), pp. 207-227.

17. «Ueber Eigenes selber», *Suhrkamp-Morgenblatt*, 1959, núm. 14 (2 de novembre), pp. 1 ss. Aportació autobiogràfica que encapçala el fascicle monogràfic sobre Bloch.

18. (Antologia) *Das Morgen im Heute. (Eine Auswahl zum 75. Geburtstag)* (ed., S. Unseld), Suhrkamp, Ffm. 1960.

19. *Philosophische Grundfragen*: Band I, *Zur Ontologie des Noch-Nicht-Seins*, Suhrkamp, Ffm. 1961, 94 pp. De fet, mai no aparegué el vol. II d'aquestes «Qüestions filosòfiques fonamentals», i l'estudi «Entorn d'una ontologia de l'encara-no-ésser» fou finalment incorporat en I-12 (pp. 210-296). Malgrat

la seva gran importància, mai no ha estat tanmateix traduït.

20. *Verfremdungen, I i Verfremdungen, II: Geographica*, Suhrkamp (Bibliothek Suhrkamp 85 i 120), Ffm. 1962 i 1964. Es tracta de sengles seleccions d'escrits blochians publicades com a anticipació del volum d'*Escrits literaris* i incloses després en ell: I-13 (pp. 220-400 i 401-548). Al primer d'aquests volums correspon la lliçó inaugural de Bloch a Tübingen, el 1961 («Kann Hoffnung enttäuscht werden?»), de la qual n'hi ha trad. cat. en l'antologia consignada *infra* II 41.

21. *Tübinger Einleitung in die Philosophie*, I i II, Suhrkamp (edition suhrkamp II i 58), Ffm. 1963 i 1964, 204 i 182 pp. Ampliat llur contingut amb l'estudi del 1961 sobre l'encara-no-ésser (II-19), aquell restà integrat —amb lleugeres modificacions— en I-12. Del volum I n'hi ha trad. angl.: *A philosophy of the future* (trad. John Cumming), Herder, Nova York 1970, 149 pp.

22. «Die Formel *Incipit vita nova*, Reiz der Schwelle», *Merkur*, 1963, núm. 8 (agost). Inclòs en el vol. II de l'obra anteriorment citada (II 21) i en I-12 (pp. 357-369) —amb les modificacions habituals en Bloch—; de l'escrit n'hi ha trad. cast.: «La fórmula *incipit vita nova*», *Diálogos* 4 (1967), pp. 85-96.

23. «Hegel und die Anamnese», *Hegel-Studien*, Beiheft 1: Heidelberg Hegel-Tage 1962, Bonn 1964, pp. 167-180. Es tracta del capítol que Bloch havia afegit a l'edició definitiva de *Subjecte-objecte* (I-7, pp. 473-488; trad. cast. cit., pp. 439-451, i trad. fr. cit., pp. 445-461).

24. «Der Mensch als Möglichkeit», *Forum* 12 (1965), pp. 357-361. N'hi ha trad. cast.: «El hombre como posibilidad», en l'obra col·lectiva *El futuro de la esperanza*, Sígueme, Salamanca 1973, pp. 59-76.

25. «Mit Marx über Marx hinaus», *Gewerkschaftliche Monatshefte* 16 (1965), pp. 385-395. Inclòs després en l'obra col·lectiva *Ueber Ernst Bloch*, Suhrkamp (edition suhrkamp 251), Ffm. 1967, pp. 82-103 (Ernst BLOCH-Fritz VILMAR, «Ein Gespräch über ungelöste Aufgaben der sozialistischen Theorie») i, finalment, en I-16 (pp. 194-209).

26. «Widerstand und Friede», *Vier Ansprachen anlässlich der Verleihung des Friedenspreises des deutschen Buchhandels*, Börsenverein des Deuts-

chen Buchhandels, Ffm. 1967, pp. 47-64. Al·locució de Bloch, amb ocasió de rebre el Premi dels Llibreters Alemanys, que fou inclosa després en el volum —al qual donava títol— *Widerstand und Friede. (Aufsätze zur Politik)*, Suhrkamp (edition suhrkamp 257), Ffm. 1968, pp. 97-111 i (com a reelaboració de la ponència) pp. 84-97. Aquesta reelaboració fou també inclosa en els *Escrits polítics* (I-5, pp. 433-445), dels quals era anticipació editorial l'esmentat petit volum.

27. (Antologia) *Auswahl aus seinen Schriften* (ed. i introducció, H. H. Holz), Fischer, Ffm., Hamburg 1967, 182 pp. (La introd.: pp. 7-31.) Selecció molt completa.

28. (Antologia) *Religion im Erbe. (Eine Auswahl aus seinen religionsphilosophischen Schriften)* (ed. i introducció, J. Moltmann, en col·laboració amb R. Strunk), Siebenstern (Taschenbuch 103), Munic-Hamburg 1967, 220 pp. (La introd.: pp. 7-18; hi ha, també, una nota introductòria a cadascun dels vuit textos seleccionats.) Valuós recull sobre el tema de la filosofia blochiana de la religió.

29. (Antologia) *Wegzeichen der Hoffnung. (Auswahl aus seinen Schriften: Mythos, Dichtung, Musik)* (ed. W. Strolz; introducció, I. Fetscher), Herder, Freiburg 1967. Selecció de textos sobre mite, poesia i música.

30. *Ueber Karl Marx*, Suhrkamp (edition suhrkamp 291), Ffm. 1968, 180 pp. Selecció de textos blochians sobre Marx que anticipava parcialment el volum d'*Escrits polítics* (I-5), el qual volum recolliria bona part dels textos. Dels dos d'ells aleshores inèdits, un corresponia a la lliçó inaugural de Bloch a Leipzig, el 1949, de la qual n'hi ha trad. cat. en l'antologia consignada *infra* II 41.

31. «Indignación nacida de la dignidad humana» (conversació entre Hässler i Bloch), Alfred A. HÄSSLER, *El odio en el mundo actual*, Alianza (El Libro de Bolsillo 443), Madrid 1973, pp. 13-23. (L'obra —que recull 21 converses sobre el tema amb altres tants intel·lectuals— és traducció, de Federico Latorre, de l'original alemany *Leben mit dem Hass (Viure amb l'odi)*, del 1969. Bloch recollí únicament un parell de pàgines (les inicials) d'aquesta conversa en I-16 (pp. 185-187: «Hass oder Zorn?»).

32. (Antologia) *Pädagogica*, Suhrkamp (edition suhrkamp 455), Ffm. 1971, 154 pp. Selecció de set

aportacions blochianes de tema pedagògic publicades ja el 1969 en el volum d'*Escrits filosòfics* (I-6).

33. *Es spricht Ernst Bloch. (Zum 85. Geburtstag)* (ed., G. Kalow), Suhrkamp, Ffm. 1970 (amb casette i dos discs).

34. *Ueber Methode und System bei Hegel*, Suhrkamp (edition suhrkamp 413), Ffm. 1970, 142 pp. Selecció de deu escrits blochians sobre Hegel que n'incloïa dos fins aleshores inèdits (i un d'ells mai no inclòs, ni posteriorment, en la GA) i rebia el nom de l'article de 1956 (II-14). És complement perfecte de *Subjecte-objecte* (en tant que no en recull, d'aquesta obra, cap text).

35. «Hegel als Novum-Hegel come novum» (bilingüe: en alemany i trad. it.), *Hegel als Novum. Convegno di Studi hegeliani nel bicentenario della nascita di G. W. F. Hegel*, Enciclopèdia Italiana, Roma 1971 (vol. 72), pp. 319-328 i 329-340 (original i trad.), respectivament. El *convegno* tingué lloc a Roma el 1970.

36. «Entretien avec le penseur marxiste Ernst Bloch» (de Jean-Michel Palmier), *Le Monde*, 30.X.1970. Hom n'inclogué la traducció alemanya en l'obra col·lectiva *Ernst Bloch Wirkung*, Suhrkamp, Ffm. 1975, pp. 229-234.

37. *Vorlesungen zur Philosophie der Renaissance*, Suhrkamp (suhrkamp taschenbuch 75), Ffm. 1972, 162 pp. Reelaboració dels cursos de Leipzig (1952-1956) repetits a Tübingen (1962-1963) que anticipava el volum d'*Intermons en la història de la filosofia*, en el qual seran inclosos —no sense nova reelaboració— aquests cursos (I-11: pp. 173-302; trad. cast. cit., pp. 147-257). D'aquesta primera versió, n'és trad. cat.: *La filosofia del Renaixement* (trad. Maria Ginés, i introducció, José Francisco Ivars: pp. 7-37), Edicions 62 (Clàssics del pensament modern 2), Barcelona 1982, 190 pp. La trad. cat. és feta, tanmateix, sobre la prèvia trad. fr.: *La philosophie de la Renaissance* (trad. Pierre Kamnitzer), Payot, París 1974, 188 pp.

38. (Antologia) *Aesthetik des Vor-Scheins*, I i II (ed. i introducció, Gert Ueding), Suhrkamp (edition suhrkamp 726 i 732), Ffm. 1974, 328 i 296 pp. (La introd.: vol. I, pp. 7-27, «Blochs Aesthetik des Vor-Scheins» [«L'estètica blochiana de la preparació»]). Molt completa selecció sobre l'estètica blochiana.

39. «El hombre del realismo utópico», en l'obra col·lectiva: *En favor de Ernst Bloch*, Taurus, Madrid 1979, pp. 121-142. És la trad. cast. (de Justo Pérez del Corral) d'una conferència, aleshores inèdita, de Bloch pronunciada el 1965 a Brussel·les; l'inèdit era digna cloenda al volum, que recollia l'homenatge fet a Bloch a Madrid el març del 1977.

40. «La filosofía de la esperanza contra el nihilismo», *El Viejo Topo*, 1977, núm. 12, pp. 7-11. Traducció de l'entrevista d'Arno Münster i Ernst Bloch, el 1975 (quan aquest rebé el doctorat *honoris causa* per la Sorbona), publicada amb ocasió de la mort del filòsof.

41. (Antologia) *L'arc utopia-matèria i altres escrits* (trad. cat. i ed. a cura de Josep Manuel Udina), Laia (col. «Textos Filosòfics» núm. 37), Barcelona 1985, 230 pp.

C. BLOCH ENTRE NOSALTRES

Sis volums de la *Gesamtausgabe* d'Ernst Bloch i l'estudi sobre Avicenna (apèndix d'un altre volum) estan traduïts al castellà; i una part d'un dels traduïts —relativa a la filosofia renaixentista— té fins i tot versió catalana. No és que siguin totes elles, ni de lluny, modèliques; però són traduccions d'escrits blochians entre nosaltres. També entre nosaltres hom pot situar les versions franceses, generalment molt ben fetes i encertadament completades amb notes: n'hi ha de nou volums de la *Gesamtausgabe* i d'una part —relativa al Renaixement— d'una altra. Hi ha també traduccions diverses, tant en castellà com en francès, d'altres escrits blochians solts, i en català, les dels sis escrits inclosos en l'antologia que acabem de citar, *L'arc utopia-matèria i altres escrits*, amb introduccions i notes.

Com a versions de Bloch entre nosaltres, certament fan d'aquest pensador com més va més un «Bloch entre nosaltres». Tanmateix, a l'hora de consignar com és conegut avui Bloch entre nosaltres i quina és la seva presència en el nostre àmbit cultural, hom no pot limitar-se simplement a mesurar la receptivitat que les seves obres hi poden tenir (mitjançant llurs traduccions més a l'abast), sinó que més aviat ha de veure la capacitat de reacció positiva, de confrontació personal i de reflexió creadora que hi ha hagut i com més va més hi ha entre nosaltres en relació a la seva figura i a la seva aportació filosòfica. Parlar de Bloch entre nosal-

tres és, doncs, parlar de les aportacions que sobre ell i el seu pensament han vist la llum en el nostre àmbit cultural. En fer-ho, distingirem convencionalment entre articles i notes (1); capítols o parts de llibres (2); obres monogràfiques (3); i complements de traduccions o d'antologies (4). N'hauréu de fer, òbviament, en cada cas un tractament divers; i mai no hi haurà en nosaltres cap pretensió d'exhaustivitat.

(1) Articles i notes sobre Bloch

Ja hem fet referència més a dalt a les primeres aportacions indígenes suscitades per Bloch, sobretot amb ocasió de la seva mort; i hem dit també que no era aquí lloc per a llistes de nombrosos títols —de prou divers valor— apareguts en castellà a revistes o diaris⁵⁴. Atesa, però, l'escassetat de títols en català, caldrà fer menció, si més no, d'alguns d'ells⁵⁵. Així, de Lluís Duc, «Ernst Bloch, noranta anys»; o, pel que fa a la mateixa revista que el lector té entre mans, de Josep Manuel UDINA, «Al voltant de Hegel. Ernst Bloch, ben traduït al castellà» (per sols citar articles centrats exclusivament en Bloch i fets en català)⁵⁶; o, en to menor, del mateix UDINA, «Bloch, mal traduït al català», nota amb què feia joc l'anterior aportació⁵⁷.

(2) Capítols o parts de llibres

També hem fet ja referència en aquestes pàgines a l'aportació de Jürgen MOLTSMANN, «El principio esperanza y teología de la esperanza», com a apèndix de la seva *Teología de la esperanza*, la traducció de la qual, el 1969, suposà per a molts de nosaltres un primer contacte —ni que fóra polèmic i indirecte— amb el pensament de Bloch⁵⁸. Més general, bé que no menys interessant, era l'aproximació a aquest filòsof aportada poc després per Bernd

⁵⁴ Cf. *supra* nn. 1-2 i 3.

⁵⁵ Aquells precisament que han estat ja citats, almenys en notes, en aquestes pàgines.

⁵⁶ Per als dos articles citats, cf. *supra* nn. 2 i 20, respectivament. Com a article sols parcialment blochià, cf. Josep Manuel UDINA, «Fe i raó, un problema no tan antic» (*Enrahonar* 1982, núm. 4, pp. 71-80, en concret, pp. 71 s.); com a exemple —tampoc no citat aquí encara— d'article blochià, però no català, cf. Eligio DÍAZ G., «Cuando las utopías se encuentran: Ernst Bloch» (*Enrahonar* 1984, núm. 9, pp. 85-89).

⁵⁷ Cf. *L'Avui*, 5.X.1983 (sobre la petita polèmica que suscità, cf. Josep Manuel UDINA, «Al voltant de Hegel. Ernst Bloch, ben traduït al castellà», *Enrahonar* 1984, núm. 7/8, pp. 168-171 i nn.).

⁵⁸ Cf. *supra* n. 1, on hem citat l'aportació de Moltmann.

OELGART, «Ernst Bloch», en el seu llibre *Ideólogos e ideologías de la nueva izquierda*, del 1970⁵⁹.

Tanmateix, en ambdós casos es tractava de traduccions al castellà, no d'aportacions d'autors del nostre àmbit cultural. Exemple, en canvi, d'aquestes era finalment l'ofert, en l'obra col·lectiva *Antropologías del siglo XX*, per Justo PÉREZ DEL CORRAL, «Homo absconditus. La antropología de Ernst Bloch»⁶⁰. Més recentment mereix especial menció la segona part (dedicada al nostre pensador: «Ernst Bloch: la estética como anticipación antropológica») del llibre de José JIMÉNEZ, *La estética como utopía antropológica. Bloch y Marcuse*⁶¹.

Pel que fa a la corresponent producció en català, de nou hem de limitar-nos a una pròpia citació: Josep Manuel UDINA, «Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista», col·laboració d'un volum d'homenatge d'imminent aparició⁶².

(3) Obres monogràfiques

També en aquest apartat ha d'ésser la primera la recensió d'un títol traduït al castellà. Ens referim a l'obra de Stefano ZECCHI, *Ernst Bloch: utopía y esperanza en el comunismo* (un dels dos traductors de la qual, José Francisco Ivars, hi posa un breu pròleg sobre la «recepció de Bloch» entre nosaltres)⁶³. Es tracta d'un autor que feia ja anys treballava sobre Bloch i la seva relació amb el marxisme comunista; i es tracta d'un llibre que té en la seva introducció una molt oportuna aportació històrica sobre la crisi que en la segona meitat dels anys cinquanta s'obrí entre Bloch i l'ortodòxia marxista de l'Alemanya Oriental⁶⁴. El contingut de l'obra com a tal s'estructura, d'altra banda, en quatre

grans apartats (al final de cadascun dels quals —com també de la introducció— hi ha la corresponent nota bibliogràfica del tema tractat): «Entre regressió i utopia», «La utopia concreta», «Possibilitat i matèria» i «La condició de l'esperança». L'exposició teòrica es troba sempre molt ben incardinada en la realitat concreta que Bloch visqué.

D'entre les obres sobre Bloch, ja no traduïdes, sinó produïdes entre nosaltres, n'hi ha una que volem destacar per un doble motiu: pel seu caràcter col·lectiu i pel fet que fóra expressió i resultat de l'homenatge que el 1975 s'intentà (i no es pogué) fer a Bloch entre nosaltres i que el 1977 acabà realitzant-se, sense la presència, però, del filòsof. Es tracta de la ja esmentada miscel·lània *En favor de Bloch*⁶⁵: un llibre que recorda els seus orígens tant pel pròleg com per la taula rodona de què també dóna raó, i que continua essent homenatge a Bloch pel fet d'incloure'n un inèdit, oportunament traduït⁶⁶. Pel que fa a les col·laboracions que integren el cos del llibre, són cinc, i llurs signants, reconeguts coneixedors del pensament blochià: «Ernst Bloch: utopía, literatura» (Hans MAYER), «Introducción a Ernst Bloch, un filósofo marxista» (José Antonio GIMBERNAT), «Ernst Bloch y el derecho natural» (Felipe GONZÁLEZ VICÉN), «El principio esperanza» (Alfred SCHMIDT) i «La filosofía de la religión de Ernst Bloch como humanismo ateaista» (Heinz KIMMERLE). En conjunt és un bon panorama sobre la polifacètica i rica aportació filosòfica de l'autor estudiat. Creiem, però, que una sola obra és insuficient: Bloch mereix més miscel·lànies, i les mereix de més gran volum i contingut que aquesta, única entre nosaltres. La més superficial comparació, per exemple, amb l'àmbit cultural francès aviat palesa la nostra radical inferioritat: només cal recordar títols com *Utopie-marxisme, selon Ernst Bloch* o *Le discours utopique*⁶⁷.

Més d'una són, en canvi, les monografies blochianes aparegudes entre nosaltres. De les quatre que volem esmentar amb particular atenció, dues són ja relativament antigues, i foren àdhuc objec-

⁵⁹ (Trad. cast.: J. Jordà), Anagrama, Barcelona 1971, pp. 137-164.

⁶⁰ (Ed., Juan de Sahagún), Sígueme, Salamanca 1976, pp. 216-236.

⁶¹ Tecnos, Madrid 1983, pp. 35-103. De fet és en tot el llibre que hom tracta la comparació/diferenciació Bloch-Marcuse.

⁶² L'homenatge és dedicat a l'historiador medievalista Frederic Udina, i el volum, en premsa, és editat conjuntament per l'Arxiu de la Corona d'Aragó i la Universitat Autònoma de Barcelona.

⁶³ (Trad. cast. José Francisco Ivars i Enric Pérez Nadal), Península, Barcelona 1978, 294 pp. (El pròleg: pp. 5-15).

⁶⁴ Cf. Stefano ZECCHI, «Realità dell'utopia», *Aut-Aut*, 1971, núm. 125 (monogràfic sobre Bloch), pp. 31-47. La corresponent bibliografia d'*Aut-Aut* passà al llibre, i els traductors no encertaren a actualitzar-la. Pel que fa a l'esmentada part introductòria del llibre, cf. pp. 21-69.

⁶⁵ Taurus, Madrid 1979, 144 pp.

⁶⁶ El pròleg (*op. cit.*, pp. 7-10) és de J. Gómez Caffarena, director de l'Instituto Fe y Secularidad, organitzador de l'homenatge. Intervenien en la taula rodona (*ibid.*, pp. 97-120), moderada per A. Tornos: J. A. Gimbernat, H. Kimmerle, F. Sabater i A. Schmidt. Quant a l'inèdit blochià, cf. *supra* II 39.

⁶⁷ Cf. *supra* n. 2.

te de la nostra recensió crítica⁶⁸. En to més aviat polèmic, pel que fa a *El marxismo cálido: Ernst Bloch*, de Justo PÉREZ DEL CORRAL⁶⁹: senzillament perquè l'autor no es dignava avisar que l'obreta era una reelaboració d'un article seu d'uns nou anys abans, sense pràcticament actualitzar-lo, però⁷⁰. Fora d'això, tant l'article original com el llibre resultant aportaven una interessant primera aproximació a Bloch. El to de la nostra antiga recensió era, en canvi, més acollidor en relació a l'obra *Sociedad y utopía en Ernst Bloch (Presupuestos ontológicos y antropológicos para una filosofía social)*, de José Mª G. GÓMEZ-HERAS⁷¹, car era obra de considerable pes i aportava valuoses anàlisis categorials de la filosofia blochiana⁷², la qual cosa no significava tampoc que hom no hagués de retreure a l'autor el fet que pràcticament no cités literalment textos de Bloch, traduïts al castellà. En tot cas, és sens dubte la monografia més consistent i completa que coneixem sobre Bloch en castellà i produïda entre nosaltres.

Pel que fa a les altres dues obres que hem de comentar aquí, hom pot establir d'entrada una clara diferenciació entre elles: la primera i més antiga és una aportació sobre Bloch centrada en un punt concret (el problema de la mort); l'altra, en canvi, és un estudi general sobre la filosofia blochiana en tota la seva amplitud (utopia i esperança). *La muerte en el marxismo*, d'Alfredo TAMAYO, es presenta com a «biografia intel·lectual d'Ernst Bloch»⁷³, amb la qual cosa l'autor caracteritza el problema de la mort com a essencial en Bloch, com a quinta essència de tot Bloch. I pel que fa al llibre, segueix les diverses solucions que el filòsof donà a aquest problema en diferents períodes de

la seva vida, i alhora sotmet a una anàlisi entre filosòfica i teològica la filosofia de la religió que està en Bloch al darrere de la seva més definitiva resposta al problema de la mort. L'obra de José Antonio GIMBERNAT, *Ernst Bloch. Utopía y esperanza*, pretén, d'altra banda, oferir les «claus per a una interpretació filosòfica» del pensador alemany⁷⁴. Aquestes són agrupades entorn de tres centres o nuclis: «la confrontació amb Hegel» (o la filosofia com a sistema), «la confrontació amb Freud» (o les bases antropològiques) i «el principi matèria». Tot precedint-los, com a introducció de l'obra, hi ha una exposició general sobre utopia blochiana i context materialista; i com a cloenda, la corresponent discussió crítica sobre el pensament blochià, caracteritzat com a filosofia de la matèria i de la seva utopia. El llibre, que es presta fàcilment a ésser comparat —pel seu tarannà i la seva apreciable presentació de Bloch— amb el de Gómez-Heras, té una bibliografia sobre aquell pensador que complementa i actualitza la que havia ofert també, sis anys abans, l'altre autor en el seu ja esmentat llibre blochià.

No podem, en aquest apartat, consignar cap títol en català. L'únic que, tanmateix, gosem afegir-hi és que esperem i confiem de poder treure el més aviat possible un llibre nostre sobre la persona i l'aportació filosòfica blochianes, en la preparació del qual estem compromesos al llarg d'aquest any centenari.

(4) *Complements de traduccions o d'antologies*

A l'inrevés que en l'apartat anterior, aquí són els títols en castellà els grans absents. I és que si aquesta llengua sembla comportar una prohibició absoluta d'acompanyar amb notes qualsevol versió de les obres de Bloch (les notes de *Thomas Münzer, teólogo de la revolución* eren l'excepció, bé que es tractava d'una simple traducció de les notes de la versió francesa), tampoc mai no han pensat els traductors castellans a prologar cap de llurs traduccions. Els francesos són, en canvi, modèlics en el bon costum d'afegir oportunes notes a peu de plana de llurs versions; i entre els italians trobem alhora el fet d'introduir l'obra traduïda o l'antologia preparada⁷⁵.

⁶⁸ Cf. Josep Manuel UDINA, «Ernst Bloch (1885-1977) en el año de su muerte», *Actualidad Bibliográfica* 1978 (juny), pp. 87-90.

⁶⁹ Mañana Editorial, Madrid 1977, 104 pp.

⁷⁰ Justo PÉREZ DEL CORRAL, «Introducción a Bloch» *Convivium* 1969, núm 26, pp. 7-38. Les novetats que el llibre comportava eren tretes de l'estudi «*Homo absconditus*. La antropología de Ernst Bloch», d'un any abans i ja citat (*supra* n. 60).

⁷¹ Sigueme, Salamanca 1977, 244 pp.

⁷² En la primera part ofereix una aproximació —biogràfica, ideològica i estilística— a la persona i obra de Bloch; en la segona part, cinc grans motius del pensament blochià: 1) ésser-possibilitat (amb una caracterització categorial, prou encertada, del «no», de l'«encara-no», del «no-res» i de la «possibilitat»); 2) matèria-utopia; 3) món; 4) home; i 5) història.

⁷³ Alfredo TAMAYO, *La muerte en el marxismo. Biografía intelectual de Ernst Bloch*, Felmar, Madrid 1979, 190 pp.

⁷⁴ José Antonio GIMBERNAT, *Ernst Bloch. Utopía y esperanza. (Claves para una interpretación filosófica)*, Cátedra, Madrid 1983, 156 pp.

⁷⁵ En referir-nos a la trad. it.: Ernst BLOCH, *Ateismo nel*

El català sembla, com a llengua de traducció blochiana, recomanar tanmateix aquests hàbits franco-italians. Així, la versió de l'obra d'Ernst BLOCH, *La filosofia del Renaixement*, incloïa un «pròleg», una «cronologia» i una «bibliografia» a cura de José Francisco Ivars⁷⁶ (al mèrit del qual en incloure'ls, res no li treuen els defectes que hom hi pugui detectar, especialment pel que fa a la bibliografia). Igualment, la nostra antologia —ja prou esmentada— d'Ernst BLOCH, *L'arc utopia-matèria i altres escrits*, inclou —segons és habitual en la col·lecció (de «Textos Filosòfics») en què apareix— una «cronologia», una «introducció» i una «bibliografia». El volum, d'altra banda, recull sis significatius textos blochians⁷⁷; i atès el seu caràcter antològic —és un volum, doncs, dirigit a lectors no particularment iniciats en Bloch—, hom no ha dub-

tat a abundar en notes a peu de pàgina, amb la idea de fer aflorar tota la riquesa del text de Bloch i alhora remarcar els temes majors i més reiterats de l'aportació filosòfica blochiana.

* * *

Com en el cas de l'antologia a què acabem de referir-nos, la intenció del present article no és sinó la de convidar i induir el lector a decidir-se per la lectura del mateix Bloch, de les seves obres —tan a l'abast, en bona part, entre nosaltres—, en el centenari del seu naixement. Sols així, precisament així, com més va més podrem parlar d'un Bloch entre nosaltres.

cristianesimo (cf. *supra* n. 49), consignàvem la introducció de Coppelotti (*op. cit.*, pp. 7-20). Igualment, l'antologia: Ernst BLOCH, *Dialettica e speranza* (cf. *supra* II 14-15), té un estudi, traduït, de H. H. HOLZ (*op. cit.*, pp. XXI-LX).

⁷⁶ Cf. *supra* II 37.

⁷⁷ Hem al·ludit ja als sis textos: cf. *supra* n. 40; II 8; II 30; n. 44; II 20, i n. 48, respectivament, i segons llur ordre d'inclusió en l'antologia.